

ISTORIA PRESEI ÎNTR-O SCRISOARE –Valeriu Branisce către Mihail Gaşpar–

Radu Ardelean *

Cuvinte cheie: *Istoria presei, Valeriu Branisce, Mihail Gaşpar.*

Keywords: *History of the Press, Valeriu Branisce, Mihail Gaşpar.*

În ziua de sâmbătă, 1 iulie 1923 a ieşit în Bocşa Montană, târguşor cu 4-5000 de suflete, o gazetă săptămânală în patru pagini (mari) care a supravieţuit surprinzător de mult – luând în considerare referinţele presei provinciale ale vremii – inclusiv fondatorului său. Acela nu era un oarecare, căci notorietatea lui trecuse de marginile nu ale Bocşelor, dar ale Banatului, cel puţin pentru un public avizat. Era protopopul locului din 1911, născut la Gătaia în 1881 din familie preotească (număra un străbunic patern participant la Revoluţia din 1848); după şcoala primară din comuna natală a urmat gimnaziul şi liceul la Timişoara, sfârşindu-l la Becicherecul Mare (Zrenjanin), unde a luat bacalaureatul în 1900, după care a devenit student teolog la Caransebeş, iar la absolvire, în 1903, a fost hirotonit diacon la Logoj. Cum debutase în proză la „Foişoara” *Drapelului*, nimic mai firesc decât să devină colaborator asiduu al jurnalului condus de Valeriu Branisce, nu doar cu beletristică, dar mai ales cu articole politice, din care unul l-a costat şi câteva luni de puşcărie, ceea ce nu l-a „cuminţit” decât parţial, căci va intra în 1907 „membru intern al redacţiei”, pe care avea s-o şi conducă interimar între februarie – octombrie 1918, pe timpul întemniţării lui Branisce la Seghedin, cum şi între august 1919 – mai 1920 ca director, până cu două luni înaintea sistării publicaţiei datorită ingerinţelor Guvernului românesc (Tisza Pista nu reuşise!). A colaborat şi la alte periodice din Ungaria de până la 1918 precum *Lupta* şi *Poporul român* de la Budapesta, *Tribuna Poporului* de la Arad, iar după 1918 la *Banatul* din Timişoara, însă şi la cele de peste munţi, ca *Neamul românesc literar* al lui Iorga, pe care l-a admirat

mult, ori *Convorbiri literare*, lista fiind exemplificativă doar¹.

I se recunoştea deobşte calitatea de „întâiul romancier de seamă al Banatului”, respectiv aceea de „cel mai de seamă scriitor al Banatului între 1900 şi 1930”².

Dragostea de literatură l-a împins să şi traducă pentru beneficiul rubricii respective din gazetă din Al. Dumas (tatăl), Coloman Miksáth, ori din marii ruşi Tolstoi, Turgheniev, Gogol, Gorki³, dar după versiuni din alte limbi, lista putând fi şi aici lungită, căci este prezumabil că majoritatea autorilor străini publicaţi în *Drum nou* au fost tălmăciţi de editor (e.g., pe lângă cei arătaţi mai sus: A. Conan Doyle, H.G. Wells, Maupassant, De Amicis, Anatole France, Giovanni Papini), ceea ce s-a constituit, în timp, într-un minunat florilegiu literar.

Uşurinţa stăpânirii fondului lexical şi talentul literar, exerciţiul gazetarului care trebuia să dezvolte logic o temă au putut alimenta şi talentul oratoric al protei Gaşpar⁴, care umplea

¹ Vezi, pentru biografia şi activitatea lui Mihail Gaşpar, în principal, Biografia [lui M.G.], *Drum Nou*, VII, nr. 48 din 1 decembrie (1929), 2 (secţiune a necrologului nesemnat); Valeriu Branisce, *Amintiri din închisoare*, ed. Alexandru Porţeanu, Bucureşti (1972), 419, 437-438; Aurel Cosma, *Istoria presei române din Banat*, Timişoara (1932), 110-113; Ioan Dimitrie Suciu, *Literatura bănăţeană de la începuturi până la Unire 1582-1918*, Timişoara (1940), 241-243; Cornel Corneanu, Mihail Gaşpar (1881-1929). *Revista Banatului* (Timişoara, fostă Luceafărul), IX, nr. 7-9 din iulie-septembrie (1943), 1-20; George C. Bogdan, Doina Bogdan-Dascălu, *Tabel cronologic*, la Mihail Gaşpar, *Din vremuri de mărire*, ediţie iidem, Timişoara (1982), 24-26 (vezi şi *Bibliografie*, *Ibidem*, 199-203); *Dicţionarul scriitorilor români*, coord. Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, vol. II, Bucureşti (1998), 335-336, sub voce (art. de Mircea Zăciu); *Dicţionarul general al literaturii române [DGLR]*, coord. Eugen Simion, vol. III, Bucureşti (2005), 251-252, sub voce (art. de Doina Bogdan-Dascălu).

² George C. Bogdan şi Doina Bogdan-Dascălu, *Studiu introductiv la Mihail Gaşpar, ediţia citată*, 5-6.

³ Cornel Corneanu, *op. cit.*, 16.

⁴ Melentie Şora, Prota Gaşpar, *Ibidem*, 35-36.

* Institutul de Studii Socio-Umane, Filiala Timişoara a Academiei Române, Bld. Mihai Viteazul, nr. 24.

biserica Bocșei de enoriași dacă aceia aflaseră că are să predice.

Scriitorul a cultivat cu precădere teme de istorie națională (*avant la lettre!*), clericul își îndeplinea cu dăruire datoria față de enoriași, iar gazetarul scria pentru Nație: Mihail Gașpar a fost om al cetății, civism ilustrat în primul rând prin apartenența la Partidul Național Român (din 1926 în cel fuzionat, Partidul Național Țărănesc, pe listele căruia a fost ales deputat de Caraș în 1927 și 1928), dar și prin angajarea în activitățile „Astrei”, ca președinte al despărțământului Bocșa, ori ca director al băncii românești locale, numită – cum altfel? – „Bocșana”⁵.

Așa dară, după o relativă retragere din publicistică, pe Gașpar l-a mâncat peana, anunțând publicul de pornirea gazetei *sale* „cu gând bun, în chip cinstit, deschis și fără dedesupturi”. Articolele aveau a fi semnate cu „nume cunoscute în Țară și peste hotarele ei”, ceea ce urma a „servi ca garanță, că tendința acestui organ este înainte de toate românească, tinzând a restabili în primul rând echilibrul resturnat al valorilor noastre prin o selecționare justă și, îndrumându-le spre o nouă orientare, economică și culturală, socotind aceasta ca unica și singura bază sănătoasă a vieții noastre românești”. Un românism integral, căci aveau a fi luate în vizor „toate chestiile, cari interesează neamul nostru, în mod obiectiv, controlând și criticând orice acțiune numai din punct de vedere al intereselor lui”, partidismul și atacul la persoană fiind excluse, întru a nu risipi ori duce la derizoriu energiile, obiectivul fiind de a concentra „toate forțele disponibile, fără privire că încotro se închină, pe baza unei politici culturale și economice românești”, cu respect față de concetățenii minoritari, datori la rându-le cu loialitate⁶.

Articolul program(atic) era dublat de unul oarecum explicativ, semnat în clar de Mihail Gașpar. În această glosă, concepută în ton destul de pesimist, el se lamenta de neatingerea orizontului de așteptare după Unire, anii de atunci fiind unii „de sfâșiere, de ură, de depreciere a valorilor noastre”, aceasta mai cu seamă datorită morbului politicianismului, care a infectat corpul națiunii, neglijându-se domeniile de temelie ale unui organism social sănătos, cel economic și cultural. Se impunea revenirea de urgență la normalitate, pentru ceea ce avea să pledeze noua gazetă cu titlu grăitor: „S’o apucăm deci pe cale întoarsă: prin puterea

economică și cultură la – politică. Și noul drum va fi drumul cel bun.”⁷

Și cu toate că nu aceasta este tema articolului de față, îmi permit a premite că programul a fost în genere respectat – spre deosebire de atâtea altele, dese ori și mai generoase! – iar gazeta este și acum frecventabilă. Cum nu, când găsești acolo – și vizez „seria Gașpar”, nu cele două ulterioare morții sale – texte de Nicolae Iorga, Liviu Rebreanu, Caius Brediceanu, Vasile Bogrea, Pamfil Șeicaru, Nichifor Crainic, Gheorghe Marinescu, Petre Nemoianu, Constantin Rădulescu-Motru, Octavian Goga, Iosif Popovici, Grigore Gafencu, Constantin Garoflid? Poate că unele preluate din presa centrală, dar și altele scrise special pentru *Drum Nou*, în considerarea părintelui Gașpar care, el, publica număr de număr articolul de fond, dublat deseori de altul de comentariu/atitudine, pe care îl „semna” cu vechile pseudonime de la *Drapelul*, *Drix* ori *Drax*. Erau traduse și texte non-beletristice din Voltaire, Tolstoi, Gustave le Bon, Romain Rolland, Henri Bergson, Camille Flammarion, Stephan Zweig, Nietzsche, Ramsay Mac Donald; asta afară de „Foița” în care, dacă literatura română era reprezentată de nume mai puțin sonore – și bucăți pe măsură!, poate cu excepția unor poezii, cele de Ion Pillat și Victor Eftimiu, nu și cele convenționale ale lui Iorga, mai frecvent în pagină însă –, cea universală era ilustrată prin nume de primă mărime (afară poate de cea germană, practic absentă), cum am indigitat mai sus, referindu-mă la traduceriile lui Gașpar – care, el, nu a publicat texte literare în propria-i gazetă, paradoxal. Acestea îi ignor tirajul, care prezum a fi fost pe la vreo mie de exemplare, cetite mai ales în Banat, la Timișoara, Logoj, Reșița, dar și în comunele mai răsărite – pe lângă Bocșe, firește – după cum dă seama *Poșta redacției*, iar după ce Gașpar a intrat ca deputat în Casa Țării, gazeta și editorul ei erau uneori luați în seamă – negativ ori polemic – în *Curentul*, *Universul*, *Viitorul* și *Adevărul*⁸, altfel în răspăr între ele.

Rubricatura a fost schițată de la bun început, rămânând constantă pe timpul primei serii, inclusiv secțiunile care reveneau endemic, în funcție de evenimente. În trei pagini – căci a patra era de obicei alocată în întregime reclamelor plătite – încăpeau articolul de fond și eventual un comentariu la zi, „Știri din țară” și „Locale” („Din Bocșa și jur”), dar și „Știri din străinătate”

⁵ Cornel Corneanu, *op. cit.*, 7, 16.

⁶ „DRUM NOU” [Mihail Gașpar], Cătră cititori. *Drum Nou*, I, nr. 1 din 1 iulie (1923), 1.

⁷ *Ibidem*.

⁸ V. idem, În chestie personală. *Drum Nou*, VII, nr. 13 din 31 martie (1929), 1.

„Știri din lume”, articole pe teme economice, sociale, culturale, morale, eventual politice (nepartizane fățiș), „Bibliografia” care semnală ultimele titluri de cărți și sumarul revistelor mai importante, de la o vreme revista presei („Crestături pe răboj”) și articole pe teme sportive – semn de modernitate! –, „Locul deschis” pentru susținerea unor puncte de vedere pe care Redacția le prezenta, fără să le asume, pe răspunderea intervenientului (rubrică așa existentă și chiar numită în epoca ante-belică), apoi clasicele „Poște”, ale redacției și administrației.

Structura aceasta, echilibrată și persistentă, s-a perpetuat parțial și în a doua serie a gazetei, scoasă din 1930 de Ilie Rusmir la Oravița, ea dând seama de profesionismul lui Mihail Gașpar în materie jurnalistică, deprins la *Drapelul* logojan al lui Valeriu Branisce. Ca și acela, care înlesnise publicarea multor articole/studii de istorie la *Dreptatea*, cât îi fusese redactor șef, iar apoi la *Drapelul*, a cărui rubrică (nepermanentă) „File din trecut” o alimenta însuși uneori, avea și prota Gașpar sensibilitate pentru trecut, cel național mai cu seamă, dar și serioase cunoștințe de istorie universală, fiind extrem de bine orientat în lecturile sale de auto-didact în materie. El va institui rubrica permanentă „Calendarul național”, în care, pe prima pagină, se punctau evenimentele din trecut întâmplare în zilele corespunzătoare ale săptămânii, iar ulterior unul din acelea era tratat într-un articol independent⁹, autorul fiind, prezum, Mihail Gașpar (în seria „orăvițană” au produs Ilie Rusmir și Constantin Rudnănu, care se și semna).

Ca o civilitate de la sine înțeleasă, Mihail Gașpar i-a trimis fostului său mentor și șef într’ale jurnalisticii primul număr al gazetei sale, înregistrând cu satisfacție reacția, respectiv o scrisoare cordială a lui Branisce, pe care o reproduce sub un mic *chapeau*¹⁰. Aceea face trimitere la mai multe episoade din trecutul ziaristic românesc bănățane și de aceea am considerat-o pentru scrierea acestui eseu istoric. Conform uzanțelor o reproduc însă în anexă, deși, de fapt, formează nucleul acestui articol, la ea trimițând referințele fără a mai pune note superflue / redundante.

⁹ Calendarul național. *Drum Nou*, VI, nr. 10 din 4 martie, (1928), 1; varianta a doua debutează *Drum Nou*, VII, nr. 15 din 14 aprilie, (1929), 1 (cu totul excepțional rubrica lipsește în vreun număr, cu ocazia câte unei sărbători naționale, fiind înlocuită de un articol consacrat aceleia).

¹⁰ [Mihail Gașpar] Urare, *Drum Nou*, I, nr. 3 din 15 iulie, (1923), 1: „Primim următoarele știri cărora le dăm loc cu plăcere: [...]” (urma textul scrisorii lui Branisce, vezi anexa la acest material).

Branisce¹¹ remarcă dintru început că noua întreprindere a fost pornită „cu credință în Dumnezeu și în dreptatea cauzei”. *Credința* era încă o punte de apropiere între cei doi, unul chiar cleric – cu har! –, iar celălalt ortodox practicant, nu însă un habotnic; asemenea și idealismul, respectiv principialitatea morală, simțul datoriei față de colectivitate, mai ales „față de neam și lege”, care le-a valorat amândurora temnița sub regimul unguresc, Branisce evocând în epistolă cele 10 luni de condamnare ale lui Gașpar.

În *Amintirile* tipărite postum, mult mai târziu (doar câteva fragmente antume), Branisce evoca episodul împrăștiării lui Gașpar, Ștefan Petrovici și Corneliu Jurca (acesta asumând două articole ale lui Coriolan Brediceanu): aflat el în unica-i vacanță – la Bocșa, unde avea să officieze Gașpar! – în vara lui 1904, cei trei au vrut să dea o notă mai combativă ziarului, prea „moale” (Branisce pățit în 1894/5 știa să manevreze printre „articolele de lege” ungurești)¹²; anume Gașpar publicase două articole în care blama sistemul guvernamental unguresc șovin, în legătură cu presiunea tot mai mare asupra școalelor populare românești¹³. Pe diacon l-a reprezentat Coriolan Brediceanu, ceilalți doi acuzați făcându-și singuri apărarea, ca avocați ce se aflau; faptul că au fost împrăștiți la grămadă, în aceeași zi, acuzați de același procuror și judecați de aceeași curte dă seama de calitatea justiției inspirate de statul de atunci, căci era clar una dirijată, ghidată politic. De ceea ce se știa, sentințele fiind anticipate: „Cam știm ce ne așteaptă”, scria Branisce atunci, punctând că instituția curților cu jurați funcționa sistematic ca aparat represiv al presei românești¹⁴, de aceea încredințând reportajul în serial al procesului: nu erau judecați trei gazetari, ci românii nedispuși a se maghiariza.

Gașpar a fost condamnat la 10 luni de pușcărie și o gloabă de 400 de coroane¹⁵,

¹¹ Vezi, pentru Valeriu Branisce, *Omagiu lui Valeriu Branisce*, red. Valeria Căliman și Mircea Băltescu, Brașov (1968) (special *Anexa I*, „Tabel cronologic”, 63-71); Miron Constantinescu [semnatar!], *Valeriu Branisce. Epoca și memoriile sale*, studiu introductiv la Valeriu Branisce [scris Branisce], *Amintiri din închisoare*, ediție de Alexandru Porțeanu, București (1972), XI-LII.

¹² Valeriu Branisce, *op. cit.*, 437.

¹³ Mihail Gașpar, *Ne trebuiesc fapte. Drapelul*, IV, nr. 97 din 21 august / 3 septembrie, (1904), 2-3 și Idem. *Care e ținta?... Drapelul IV*, nr. 99 din 26 august / 8 septembrie, (1904), 1-2 (semnat „G.”).

¹⁴ [Valeriu Branisce, editorial nesemnat], *Drapelul*, V, nr. 39 din 2 / 15 aprilie, (1905), 1-2.

¹⁵ Procesele noastre. *Drapelul*, V, nr. 40 din 5 / 18 aprilie, 1-2; nr. 41 din 7 / 20 aprilie, 1-2; nr. 42 din 9 / 22 aprilie, 1-2; nr. 43 din 12 / 25 aprilie, 1-2 și nr. 44 din 14 / 27 aprilie, (1905), 1-5.

sentință rămasă neschimbată și după recurare, așa că „**La temniță**. Mâne dimineată [vineri] dl Mihail Gașpar, diacon în Lugoj, intră în temnița de stat din Seghedin pentru a-și face pedeapsa de 10 luni temniță de stat¹⁶. La care a fost condamnat de tribunalul din Timișoara pentru 2 articole din «Drapelul», în cari procurorul a descoperit agitație contra naționalității maghiare. În mod duios, dar cu bărbăție și-a luat dl Gașpar rămasa bun de la întreaga societate românească din Lugoj și împrejurime¹⁷ (la un banchet, ca s-o spunem pe-a dreptă!).

Internarea la „institutul” statului presupunea doar privarea de libertate, dar cu acces la lecturi, masă adusă eventual de la restaurant, servitor dintre deținuții de drept comun, așa că omul a plecat cu o ladă mare pentru schimburi de pat, rufărie, cărți, provizii. A uitat să-i dea adresa căruțașului tocmnit la gară, dar omul era versat, dusesse doar și „din cei de la Memorand”: un popă valah cu atâtea bagaje numai la temniță putea merge! Acela înțelegea perfect chestiunea naționalităților din Ungaria, concluzionează fostul pușcăriaș în amintirile îmbibate de amară ironie, dar și de un umor discret¹⁸.

Acolo l-a avut o vreme alături pe Ștefan Petrovici, ambii „matadori” fiind vizitați de directorul ziarului pricinaș: „**Vizită în temniță**. Eri, mercuri d.a., a vizitat dl. Dr. Valeriu Branisce pe iubiții noștri condamnați Dr. Ștefan Petroviciu și Mihail Gașpar în temnița de stat de la Seghedin. Iubiții noștri se află bine, poartă greutatea osândeii cu bărbăție și trimit multă sănătate și voe bună tuturor acelor, cari se gândesc la ei¹⁹. Cum ar veni, *Drapelul* făcea apologia infractorilor, pe care din „iubiții noștri” nu-i scotea! Poate că s-o fi uitat atunci procurorul în altă parte. Sau era cu ochii pe Cornel Jurca, somat să se prezinte și el la Seghedin în 11 martie pentru a-și executa cele 8 luni de reclusiune, deși inițial fusese programat pe 1 aprilie²⁰. Acela, prieten încă din studenție cu Branisce, a girat ca redactor-responsabil *Drapelul* între 1901-1905 și luase răspunderea pentru două articole ale lui Coriolan Brediceanu, ceea ce știm de la directorul ziarului²¹.

Peste timp Branisce îndeplinea o pioasă și dureroasă datorie de conștiință, publicând într-un ziar logojan necrologul lui Cornel(iu) Jurca²².

Ștefan Petrovici (1859-1922), implicat în fondarea *Drapelului* și colaborator de la primul număr, care se afla deja cu Gașpar la Seghedin, fusese cel care, în numele „tinerimii bănățane” stăruise încă din vara lui 1893 pe lângă Branisce să vină redactor la înființânda *Dreptatea*²³. El fusese luat literalmente din pat în care zăcea bolnav și escortat la temniță în avans față de data inițială, în ciuda certificatului medical și cererii de amânare²⁴, procurorul bruscând lucrurile pentru ca Petrovici, deputat dietal, să nu se poată implica în alegerile din unele cercuri bănățane, cum prefigura manifestul adresat bocșanilor în sprijinul candidaturii lui Valeriu Branisce însuși²⁵ (în campania cărui se implicase și Corneliu Jurca)²⁶.

Când, rând pe rând, osândiții au revenit acasă, *Drapelul* a marcat, firește, evenimentele, prin pana lui Valeriu Branisce însuși ori a noului redactor responsabil, George Noaghea (la rubrica „Informațiuni”, fără semnături).

Primul soroc a fost al lui Ștefan Petrovici, care avusese de ispășit „doar” șase luni, liberarea lui fiind ast fel relatată de „Informațiunile” gazetei: „**DL Dr Ștefan Petrovici**, împlinindu-și eri [1/15 august 1907] osânda de 6 luni la temnița de stat dela Seghedin, a sosit eri d[upă] a[miază] la orele 4 cu trenul accelerat la Lugoj, întâmpinat fiind la gară de [un] imens public, care a grăbit să-i strângă prietenește mâna de bineventare. Ne fiind trăsuri suficiente la dispoziție, a plecat întregul convoi pe jos, conducând pe prietinel scâpat din temniță până la locuința sa. Era o priveliște impozantă a vedea lungul convoiu, care înnaintă în frunte cu căpitanul de poliție și sergenții orășenești, de-a lungul stradelor principale ale Lugojului în cea

²² Idem, Dr. Corneliu Jurca. *Răsunetul* (Logoj), V, nr. 38 din 19 septembrie, (1926), 1; vezi și portretul elogios al lui Corneliu Jurca la idem, *Oameni, fapte, întâmplări*, ed. Valeria Căliman și Șerban Polverejan, Cluj (1980), 258-260, unde este evocată și vizita făcută de autor lui Jurca la Seghedin.

²³ Idem, *Amintiri...*, 193. Vezi și succintul potret apreciativ la 192.

²⁴ Deputatul Dr. Ștefan Petrovici escortat la Seghedin. *Drapelul*, VII, nr. 13 din 1/14 februarie, (1907), 2-3; Escortarea deputatului Dr. Ștefan Petroviciu la Seghedin, *Drapelul*, VII, nr. 14 din 3/16 februarie, (1907), 1-2.

²⁵ Ștefan Petrovici, Alegătorilor din cercul electoral al Bocșei, *Drapelul*, VII, nr. 12 din 30 ianuarie / 12 februarie, (1907), 1; vezi și Valeriu Branisce [sic], *Correspondență*, vol. II, 1902-1910, ed. Gheorghe Iancu și Valeria Căliman, București (1989), 80, nota 3.

²⁶ *Ibidem*, 101, n.1.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 40, 1.

¹⁷ La temniță, *Drapelul*, VII, nr. 7 din 18 / 31 ianuarie, (1907), 2 (la „Informațiuni”).

¹⁸ Mihail Gașpar, Cum am intrat în temniță. Amintiri din viața de gazetar. *Almanahul Presei Române*, Cluj (1926), 61-62.

¹⁹ Vizită în temniță. *Drapelul*, VII, nr. 22 din 22 februarie / 7 martie, (1907), 3 (la „Informațiuni”, ca primă știre).

²⁰ La temniță! *Drapelul*, VII, nr. 22 din 22 februarie / 7 martie, (1907), 3 (a doua știre).

²¹ Valeriu Branisce, *op. cit.*, 126, 419, 437.

mai perfectă liniște și ordine, salutat fiind dl Petrovici din casele și ferestrele pe unde trecea de numeroșii prietini și cunoscuți, cari nu puteau ascunde emoțiunea bucuriei, că iarăși revăd în mijlocul lor pe cel ce le-a lipsit atâta vreme. Ajuns convoiul la locuința dlui Petrovici, s'a resfîrat mulțimea în cea mai deplină ordine și liniște. Nu s'a ivit nici un incident.”²⁷

Temerile poliției fiind ast fel mulcomite, la sosirea celui de-al doilea condamnat nu s-a mai desfășurat (în uniforme, ci trimițând agenți secreți...): „**Acasă.** Luni seara ne-a sosit al doilea din întemnițării noastre, dl *Dr. Corneliu Jurca*, împlinindu-și în temnița statului din Seghedin osânda de 8 luni câtă i-s'a măsurat pentru articolii «De mortuis» publicați în septembrie 1904 în ziarul nostru. Un număr mare de prietini, soți de luptă și aderenți i-au ieșit în întâmpinare la gară. Poliția noastră [din Logoj] a avut de astădată bunul simț de a nu se prezenta la fața locului. Ordinea și liniștea n'au fost prin nimic turburate. Cordiala revedere a fost mișcătoare. Mare ne-a fost bucuria văzând pe iubitul nostru soț de muncă și jertfă voinic, neînfrânt și în plină putere. Ne-a adus știri bune și de la al treilea, dela diaconul nostru Mihail Gașpar, care mai are 19 zile de petrecut la Seghedin. În dimineața de 1-ma Decembre st[il] n[ou] va fi și el liber. În lung șir – bărbați, femei, tineri, bătrâni și copii – am petrecut pe cel pus în libertate până la locuința sa din strada Timișoarei.

Bine ai venit acasă, în mijlocul alor tei, cari cu mult dor te-au așteptat și a căror dragoste nefățărită să-ți fie mângăere pentru cele ce ai suferit!”²⁸

Știrile bune aduse de Jurca s-au adeverit și la scurt interval *Drapelul* jubila anticipativ: „**Al treilea!** Mâne, Duminecă, dimineața la orele 8 scapă din temnița statului din Seghedin al treilea din întemnițării noastre, dl diacon Mihail Gașpar, împlinindu-și osânda de 10 luni, la care a fost condamnat pentru doi articoli publicați în «Drapelul». Salutăm pe confratele nostru cu tradiționalul: Bine ai venit!”²⁹ La ora 8 intrase, la 8 ieșea!

În numărul următor un micro-reportaj consemna momentele emoționante ale revenirii: „**Acasă.** Și al treilea ne-a sosit acasă dela Seghedin. Public imens a eșit Duminecă d[upă] a[miază] la trenul accelerat întru întâmpinarea dlui diacon Mihail Gașpar, care a părăsit temnița

Seghedinului ca să facă loc neînfrântului luptător slovac Hlinka, care a intrat sâmbătă dimineața în temniță petrecând astfel o zi, – prima din cele 730 – cu diaconul nostru împreună. În lung convoiu l-am petrecut până la locuința sa, unde mulțimea și-a luat în mod cordial rămas bun, împrăștiindu-se în cea mai completă ordine, fără nici un incident. Deosebit de călduros au salutat parohienii revenirea diaconului. Unul după altul au bătut la ușe să-i zică din inimă iubitoare: «Bine ai venit!» Acum sunt iarăși toți ai noștri acasă. Să privim cu ochi senini în viitor!”³⁰

În scrisoare, evocând momentul, Branisce vorbea de „fruntașii economi și maestrul din Logoj” (id est agricultori și meșteșugari, *maistori* în Banat), cum și de Ștefan Petrovici și Cornel Jurca în fruntea cortegiului. Poate că mini-reportajul din *Drapelul* a fost scris la vremea respectivă de altă mână (George Noaghea?).

Mihail Gașpar se întorcea, ca ziarist ce se afla, și cu o știre (tipărită imediat mai jos de aceea a sosirii sale), că pușcăria politică nu rămânea goală, ea oferindu-și „ospitalitatea” pastorului Andrei Hlinka³¹.

Acel militant slovac (1864-1938) se va împrietini ulterior cu Nicolae Jugănar, care ispășea în 1909-10 șapte luni de temniță, asumându-și ca *Strohmman* responsabilitatea pentru unele articole³². De menționat că, deși Mihail Gașpar a fost mai prudent în publicistică ulterior „pățaniei”, Nicolae Jugănar ar fi prestat 2 luni „pentru un articol scris de M. Gașpar despre proiectul de lege școlar al lui Apponyi”³³. Gașpar intrase din 1907 redactor la *Drapelul* în locul lui George Noaghea, trecut profesor la Institutul Teologic caransebeșan³⁴.

„Se potolise și el [Gașpar] și se conforma pe deplin dispozițiilor mele”, își amintea 11 ani mai târziu V. Branisce³⁵ (vezi totuși și episodul condamnării lui Jugănar arătat mai sus).

Deși pierdea un mare sprijin la gazetă, Branisce l-a ajutat pe Gașpar a fi ales protopop de Bocșa, implicându-se personal în procesul electoral prevăzut de Statutul șagunian; mai mult sau mai puțin canonic a fost însuși ales deputat laic „ad-hoc” al Domanului, iar la

²⁷ *Drapelul*, VII, nr. 86 din 2/15 august, (1907), 3.

²⁸ *Ibidem*, nr. 120 din 30 octombrie / 12 noiembrie, 3.

²⁹ *Ibidem*, nr. 128 din 17 / 30 noiembrie, 3.

³⁰ *Ibidem*, nr. 129 din 20 noiembrie / 3 decembrie, 3.

³¹ Părintele Hlinka în temniță, *Drapelul*, VII, nr. 129 din 20 noiembrie / 3 decembrie, (1907), 3.

³² Valeriu Branisce, *Correspondență*, ediția și volumul citate, 150, n. 3 și 231, n. 1.

³³ *Idem*, *Amintiri...*, 437.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

hirotonisirea din 26 iunie a ținut unul din discursurile de felicitare³⁶. Dar acela a continuat a colabora la ziarul logojan, de obicei sub pseudonimele *Drix / Drax*, iar Branisce își amintește mai ales cu recunoștință că a susținut cu scrisul și redactarea publicația după arestarea sa (în 3/16 februarie 1918, sub acuzație de spionaj în favoarea României³⁷).

Mihail Gașpar a fost chiar conducătorul *Drapelului* o vreme, după retragerea fondatorului său, care îl predă unui comitet înaintea plecării la Sibiu, în martie 1919, ca Șef de Resort la Învățământ și Culte³⁸, urmând ca programul ziarului să se bazeze pe Hotărârea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, după cum indigita Branisce în articolul de despărțire³⁹. Până la acea dată pe manșetă figuraseră Branisce ca proprietar și Nicolae Jugănarul ca redactor responsabil, iar de atunci încolo primul apare ca „fondator”, iar al doilea în aceeași calitate o vreme (până la nr. 97 din 25 septembrie 1919, inclusiv). De notat că programul era completat în sens antibolșevic: „Vom combate cu toate mijloacele și energia boala aceasta molipsitoare, de care suferă azi biata omenime slăbită și săracită în războiul acesta înfricoșat.”⁴⁰

Comitetul îi încredința direcțiunea ziarului în august 1919 lui Mihail Gașpar, care socotea cu cale, înainte de a-și prezenta programul propriu, să-l omagieze pe fondatorul ziarului: „Cu temerea omului de conștiință, mă apropiu de cârma acestui «Drapel»; de cârma, lângă care timp de nouăsprezece ani a stat neclătit – caraulă credincioasă așezămintelor și întocmirilor noastre naționale – ilustrul meu înaintaș, întemeietorul și conducătorul acestui organ, d-nul Dr. Valeriu Branisce.”⁴¹ Avea însă și „credința, că voi conduce înainte norocos ziarul acesta la al cărui leagăn am stat ca un modest catehumen al scrisului, înainte de aceasta cu șasesprezece ani”⁴², ceea ce însă împrejurările (politice) vitrege au dezmințit. Programul său

era a-și sluji mica patrie: „Interesele acestui minunat colț de țară, interesele acestui picior de rai – interesele Banatului nostru sfânt, le voi servi prin «Drapelul» la conducerea căruia sunt chemat. Și asigur, că copilul crescut în arșița verii din preajma Bârzavei, va fi paznic credincios intereselor țării sale mai restrânse – Banatului.”⁴³

În noua formulă Gașpar era director, dar figura și Nicolae Brînzeu ca redactor-șef; acela era doctor în teologie și canonic al Episcopiei greco-catolice din Logo, cu apetență alt fel pentru istorie ca și Gașpar. Era o formulă ecumenică sui-generis!

Mihail Gașpar a părăsit direcțiunea ziarului cu 27 mai 1920, fără explicații; dorind succes publicației pe viitor (care a fost scurtisim!) își asigura publicul că „Îmi voi reaminti cu drag de aceste zile pline de frământare, pe cari le-am petrecut la acest ziar și de legătura aceea strânsă și intimă, care a legat pe cititori de modesta mea persoană.”⁴⁴

Până în 8 iunie, când editarea *Drapelului*, „Organ național-politic” a încetat, conducerea sa a rămas în grija lui Nicolae Brînzeu, „Șef redactor”.

În articolul care anunța încetarea apariției, după ce se evoca schimbarea proprietarului, prin aceea că publicația a fost „trecută din proprietatea particulară a fondatorului său în aceea a unei grupări din care făceau parte toți fruntașii viții noastre politice naționale, tot ce avea mai bun Lugojul”, se sublinia că ea a servit, ca și pe timpul fondatorului, „numai cauza națională, independent de orice altă considerație”; cenzura instituită de guvernul averescan fiind însă mai aspră de cât a celor ungurești și difuzarea împiedicată, ziarul se autosuspenda, sperându-se în reluarea apariției sub auspicii mai favorabile⁴⁵.

Momentul – trist! – era evocat de Gașpar în gazeta sa din Bocșa, la 25 de ani de la apariția foii lui Branisce: „La 1/14 Ianuarie a apărut numărul prim al «Drapelului» în Lugoj. Nu i-a fost dat să-și serbeze jubileul de un pătrar de veac. Ce n-au putut face guvernele maghiare timp de 19 ani, a desăvârșit cenzura guvernului Averescu în al 20-lea an de existență.

Eu, care am stat la leagănul «Drapelului» și la punerea lui în coșciug, nu puteam să nu amintesc de această zi. Aceasta nu pentru a

³⁶ *Correspondență*, vol. citat, 251 [scrisoarea preotului Ioan Oprea către V.B., datată Doman, 11 / 24 august, (1910)]; Cornel Corneanu, *op. cit.*, 5.

³⁷ Miron Constantinescu, *Valeriu Braniste. Epoca și memoriile sale*, Studiu introductiv la Valeriu Braniste [sic], *Amintiri*, L-LII.

³⁸ Mircea Băltescu, *Valeriu Braniste ziarist*, în *Omagiu...*, 52.

³⁹ Valeriu Branisce, *Către onorații cetitori! Drapelul*, XIX, nr. 40 din 20 aprilie / 3 mai, (1919), 1-2.

⁴⁰ Comitetul, *Către cetitorii noștri, Drapelul*, XIX, nr. 41 din 25 aprilie / 8 mai, (1919), 1.

⁴¹ Mihail Gașpar, „Cătră cititori”, *Drapelul*, XIX, nr. 78 din 12 august, (1919), 1.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Idem*, Cuvânt de adio, *Drapelul*, XX, nr. 105 din 28 mai, (1920), 1 (datat „Lugoj, 27 mai 1920”).

⁴⁵ *Drapelul* [Nicolae Brînzeu], *Către cetitorii noștri, Drapelul*, XX, nr. (ultim, R.A.) 111 din 8 iunie, (1920), 1.

evoca ce a fost acest ziar pentru Bănățeni, – la noi se uită doar atât de repede – ci pentru că era o datorie.”⁴⁶ Curios, își asumă aici conducerea ziarului pentru toată perioada post-Branisce, cum și ceva mai târziu, în necrologul aceluia: „când trecând [V. Br.] la resortul cultelor la Cluj [sic!] conducerea ziarului o ia Păr. Mihail Gașpar. Guvernul Averescu prin cenzura introdusă pune capăt acestui ziar în 1920.”⁴⁷

Pe Branisce îl înduioșă să vadă că gazeta lui Gașpar era scoasă la tipografia lui Rosner din Bocșa; acela îi fusese paginator la *Dreptatea*, „cel dintâiu ziar mare de toate zilele” – deci într-adevăr ziar, adecă zilnic. Acum, după ce își încropise un capital, avea propria tipografie, unde tipărea și *Bogschaner Zeitung* și ce comenzi mai primea. Un exemplu de *self made man* (șvabo-)bănățan, pornit de jos și, înarmat cu seriozitate, pricepere și hărnicie, ajuns într-o poziție respectabilă. În legătură cu fostul paginator al său și actualul (atunci) editor al lui Gașpar, emitentul scrisorii marchează un moment anume, cu referire la condamnarea sa la doi ani de pușcărie în 1895, urmare în principal a articolelor transmise *telefonice* (premieră în presa română cis-carpătină cel puțin) de la procesul *Memorandum*-ului. Au fost 72 de capete de acuzare (!), din care s-au reținut 12 până la urmă, destule pentru o condamnare de doi ani la Vác⁴⁸. În *Dreptatea*, procesul a fost înfățișat pe larg, cum și despărțirea lui Branisce de societatea românească bănățană, apoi de cea budapestană, ultimul episod apărând la „Serviciul telefonic al ziarului «Dreptatea», datat „Budapesta, 30 Martie [nou 1895]”: „Azi dimineață la 7 ” oare prietinel nostru Dr. Valeriu Branisce a plecat din Budapesta la Vaț. La tren a fost petrecut de un mare număr de universitari români. Eri seara s’a dat în onorul D-Sale

banchetul de care am amintit, cu care ocaziune s’au ținut multe și însuflețitoare discursuri”⁴⁹.

Atâta doar că după banchet cine să se mai scoale a merge la ora aceea matinală la gară? Nici tinerimea universitară generoasă, dar probabil puținel mahmură, cum și corespondentul gazetei! Așa că s-a sculat și a plecat bietul condamnat, singur – ce era să facă?! Acela rememora apoi episodul cu subtilă ironie dulce-amară și ca un exemplu de „știre” din burtă. O făcea la împlinirea a 10 ani de la întâmplare, când erau în pragul temniței **Gașpar**, Jurca și Petrovici, socotind (în subtitlul „schitei” din „Foișoara” *Drapelului*) că era „O aniversare de actualitate” și de aceea „Dedicată amicilor mei / Dr. Stefan Petrovici / Dr. Corneliu Jurca și / Mihail Gașpar”, iar acelor „dragii amici”, cărora li se adresează direct în dedicație și care tocmai primiseră citația de a se prezenta în calitate de inculpați la proces, le „prezicea” condamnarea previzibilă, nu pentru că realmente infractori, ci pentru că români ireductibili!⁵⁰ Așa ca și el atunci când ceruse a-și exercita dreptul legal de a vorbi românește la proces, iar la întrebarea asupra ocupațiunii a declarat că era – potrivit diplomei universitare – profesor de limba și literatura maghiară, ceea ce a și pre-judecat procesul⁵¹.

Ce își mai amintea Branisce special? Că „atunci când am plecat să-mi fac osânda, mi-a scos Rosner foaia [*Dreptatea*] cu capul tipărit în trei color românesc – pe acea vreme poliția nu silia oamenii să arboreze mândrul nostru trei color, ci î-i [sic] punea la dubă dacă cutezau să o facă! – publicând dealungul paginei întâi o poezie de preamărire la adresa mea, cu dorul ferbinte să ne vedem cât de curând în bine, veseli de muncă și de jertfă [sic!]. Și iată ne vedem!” (vezi *anexa*). Acuma, dincolo de zeflemeaua lui Branisce la adresa zelului poliției / jandarmeriei ante- și post-belice, cea maghiară și subsecvent cea românească, în legătură cu treicolorul românesc, interzis, respectiv obligatoriu, sub sancțiuni, rămâne întrebare în legătură cu acel număr din *Dreptatea* ornat cu zisele colori românești, când asemenea întreprindere era mult riscantă.

⁴⁶ Mihail Gașpar, Acum 25 [de] ani. *Drum Nou*, III, nr. 3 din 17 ianuarie, (1925), 1.

⁴⁷ *Idem* [nesemnlat], † Dr. Valeriu Branisce [sic], *Drum Nou*, VI, nr. 2 din 8 ianuarie, (1928), 1 (la secțiunea „Date biografice”).

⁴⁸ Vezi, pentru acest episod, *Omagiu lui Valeriu Branisce*, ed. cit., 63-64 (*Tabel cronologic*); Miron Constantinescu, op. cit., pp. XXVII-XXVIII; La temniță. *Dreptatea*, II, nr. 55 din 8/20 martie, (1895), 3; La despărțire, *Dreptatea*, II, nr. 62 din 16/ 28 martie (1895), 5 (plecarea lui V. Br. din Timișoara spre Vác, condus la gară de notabilitățile românilor, în cap cu Alexandru și Zeno Mocsonyi, Coriolan Brediceanu – apărătorul său la proces –, Emanoil Ungurianu ș.a.); Dr Valeriu Branisce la Budapesta (în drum spre Vác), *Dreptatea*, II, nr. 63 din 17 / 29 martie, (1895), 5; Dr. Valeriu Branisce în temniță (plecarea de la Budapesta spre Vác), *Dreptatea*, II, nr. 64 din 18 / 30 martie, (1895), 5.

⁴⁹ *Ibidem* (nr. 64; banchetul era amintit în nr. 63: „Tinerimea universitară română de aci va arangia azi [29 martie] în onorul dânsului un banchet”).

⁵⁰ Valeriu Branisce, Sunt zece ani. *Drapelul*, V, nr. 32 din 17 / 30 martie, pp. 1-2 și nr. 33 din 19 martie / 1 aprilie, (1905), 1-3, reluată la *Idem. Oameni, fapte, întâmplări*, ed. citată, 108-116 și note la 285-286.

⁵¹ *Idem, Amintiri...*, 263.

N-am găsit asemenea exemplar excepțional în colecția ziarului consultată la Biblioteca Județeană Timiș, (quasi-)completă⁵². Totuși, Valeriu Branisce se fălea că „memoria mea era odinioară admirată ca extraordinară”⁵³, de ceea ce *Amintirile* lui dau seamă, prin citarea unor detalii și chiar referirea la date precise (an, lună, zi)⁵⁴. Gazeta, ne spune el, se tipărea în două tiraje, primul între orele 10-12 ale zilei, pentru a prinde „poșta de Ardeal”, iar al doilea după-amiaza, mai relaxat, cu eventuale corecturi și adausuri, destinat „poștei de seară”⁵⁵.

În legătură cu altă situație relatează tot Branisce o întâmplare de reținut și aci. Pe când era, adevărat, redactorul *Tribunei* din Sibiu, un om de-al lui Eugen Brote, cel cu rol mult malefic în Ardeal, i-a introdus furtiv un text otrăvitor în locul editorialului lui Branisce, care a descoperit manopera în tipografie, unde verifica șpaltul și drept aceea „fără nicio vorbă am împăturat revizia și am pus-o în buzunar (păstrez și astăzi această pagină a *Tribunei* care n-a văzut lumina tiparului!)” textul lui Brote a fost înlăturat și editorialul repus în pagină⁵⁶.

Înclin a crede că tipograful Rosner (culegătorul ziarului), din considerație pentru năpăstuitul redactor, i-a tipărit **separat** un fel de număr omagial, că dacă erau mai multe și pentru amici, la ce guri de petece au românii, ieșeau alte procese și condamnări...!

La *Dreptatea* „din redacție făceau parte dr. E. Dăianu, S. Secula și Barceanu”, zice Branisce într-un loc⁵⁷; Sever Secula a făcut ulterior gazetărie onorabilă la Arad, nu însă și Mihai Barceanu la destul de dubioasa *Controla* timișoreană, mai notoriu între ei, atât ca publicist, cât și ca figură socială și loc în politică devenind Elie Dăianu⁵⁸, pe care Branisce îl zugrăvește în culori pozitive în general, nu fără o benignă critică totuși⁵⁹.

Ca și acesta din urmă, dar mai târziu, Dăianu s-a simțit și el dator a saluta întreprinderea lui Gașpar și programul bine întocmit, cu accent pe

muncă, morală și cultură, făcându-l atent la o dreaptă cumpănire a valorilor occidentale și răsăritene, din care trebuie receptate cele bune și de folos. Gașpar, măgulit și de elogiile ce i se aduceau în acel articol / mesaj / răvaș (datat Cluj, octombrie 1924), îl insera în foaie, în locul obișnuitului său articol de fond⁶⁰.

La doi ani după repauzarea bine meritatului protopop bocșan, același Elie Dăianu, deși – *nota bene!* – din „cealaltă strană”, îi aducea într-un articol „Prinos de pomenire lui M. Gașpar”, după cum preciza la subtitlu, în a doua serie a gazetei, cea scoasă de Ilie Rusmir la Oravița. Găsise în arhiva sa o *scrisoare* a lui Mihail Gașpar, datată Bocșa montană, 22 octombrie 1924 – prin care i se mulțumea pentru mesajul mai sus arătat și provocator de intensă bucurie, cum și emoție pentru emitent, dar și pentru tipograful Rosner – iarăși! – care recunoscuse scrisul fostului articlier al *Dreptății*. Concluzia lui Gașpar ori cugetarea lui finală în chip de morală a fabulei: „Și vezi ce interesantă e viața. La un moment dat se întâlnesc, după zeci de ani, după despărțiri politice, în coloanele unui ziar cu adevărat independent, toți, cari, cândva, au lucrat împreună: fericitul Diaconovici, Branisce, Dăianu, Rozner și eu, care aparțin altui genunche de om.”⁶¹ (lui Cornel Diaconovici, fost co-editor al *Dreptății*, la pornirea ziarului i se reproduseseră texte în *Drum Nou*; nu mă pot opri în această paranteză a admira cât de plastic numea Gașpar o generație: „genunche de om”!). Ar rezulta de aici ceva: că Valeriu Branisce a colaborat la *Drum Nou*, așa cum promitea în scrisoarea-articol, însă personal nu am identificat vreun material, nu numai sub semnătură proprie, dar nici cu pseudonime utilizate de marele ziarist. Poate cineva cu ochi mai văzător o va face.

Dacă aluzia lui Gașpar la despărțiri politice viza clar trecerea lui Dăianu de la P.N.R. la P.P., nu pot glosa pe marginea aceleia a lui Branisce privind poziționări diferite ale lui și a protei în P.N.R. pe timpul din urmă; dacă Branisce a fost la un moment dat în contact cu grupul „ortodoxist”⁶², a rămas și el, cum Gașpar, fidel partidului la sciziunea din 1926.

⁵² Cf. notele 48-50, *supra* și vezi Idem (semnat „Daciano”), În pragul temniței. *Dreptatea* II, nr. 74 din 1 / 13 aprilie, (1895), 3.

⁵³ Idem, *Amintiri...*, 198.

⁵⁴ Ibidem, 199 și *passim*.

⁵⁵ Ibidem, 258.

⁵⁶ Ibidem, 218; exemplarul se află în *Fondul Valeriu Branisce* de la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române (nr. din 17 / 29 noiembrie, (1893), vezi nota 142, 562, a editorului, *Ibidem*).

⁵⁷ Ibidem, 228.

⁵⁸ Dăianu, Elie (1868-1956), profesor gimnazial și seminarial la Blaj, preot și protopop greco-catolic la Cluj (1902-1930), publicist fecund, activist politic în P.N.R. și P. Poporului, deputat și senator.

⁵⁹ Valeriu Branisce, *op. cit.*, 15, 237.

⁶⁰ Ilie [sic] Dăianu, «Drum Nou». *Drum Nou*, II, nr. 43 din 26 octombrie, (1924), 1.

⁶¹ Idem, Deschizătorul «Drumului Nou», *Drum Nou*, IX, nr. 9 din 4 aprilie, (1931), 1 (scrisoarea lui M. Gașpar către E. Dăianu, reprodușă integral).

⁶² Vezi Ioan Lupaș, *Corespondență*, vol. I, A-C, ed. Radu Ardelean și Lucian Giura, Sibiu (2003), 110-111, scrisoarea lui Valeriu Branisce către Ioan Lupaș datată București, 1 noiembrie 1924.

Urare

Primum următoarele șire căroră le dăm loc cu plăcere:

Iubite Părinte Gașpar!

Sosind acasă, după o lipsă mai îndelungată, am găsit pe masă prima rândunică..., numărul întâiu al gazetei economice-culturale «DRUM NOU» ce ai pornit la Bocșa-montană cu credință în Dumnezeu și în dreptatea cauzei ce servești.

Și ce nu am mai făcut de mult cu gazetă românească, am cetit și recitit numărul întreg din doască în doască, începând cu frumoasa profesiune de credință din fruntea numărului până la indicarea tipografiei lui Rosner, care-ți scoate de sub teascuri gazeta. Și am lăcrimat de amintirile ce-mi răscoleau sufletul.

Scrisul D-Tale mi-a reamintit credințele din vremuri, când ani de-a rândul am muncit împreună la aceeași masă de scris, purtați de acelaș dor și mânați de același gând. Nu pofta de câștig material și nici gândul de a ne crea vre-o situație ne-a adus la olaltă, ci dorul de a ne face datoria față de neam și lege. Și te-ai ales și D-ta, cu ce m-am ales și cu de vreo câteva-ori, cu temniță pe urma celor așternute cu cel mai curat gând pe hârtie.

Ai suportat vesel cele zece luni la Seghedin și ai venit înapoi cu capul ridicat la ai D-Tale, cari te-au primit cu inima deschisă și făloși că te au. Par'că acum î-i văd pe frunțașii economi și măestrii din Lugoj, cum te-au însoțit pe jos dela gară pân la modesta D-Tale locuință, mândri că puteau dovedi urgisitei stăpâniri, că ești al lor și ei nu se lapadă de D-Ta, ci tocmai prin temnița ce ai îndurat-o, ai devenit și mai mult al lor! Și te însoțiau și vajnici soți de luptă și suferință: Dr. Ștefan Petrovici cel cu inima de aur, care astăzi nu mai este în mijlocul nostru – odihnească-l Domnul unde dreptii se odihnesc și dârzul Dr. Cornel Jurca, care ieșise din temniță parcă și mai dârz de cum întrase.

Și când mai târziu, pe vremea cumplitului foc care învăluisese jumătate lumea, am fost eu răpit din mijlocul a lor mei și târât cu mulți alții în mucegaiul lipsit de lumină, ai sărit întru ajutor gazetei mele văduvite, fără teamă – când mulți de-ai noștri se feriau să treacă pe la poarta casei mele – că scrisul D-Tale de nou te poate lipsi de libertate și lumină.

Și tot așa și numele lui Rosner î-mi răscolește vechi amintiri în suflet. Azi – mâne sunt treizeci de ani de când am pornit în Bănat cel dintâiu ziar mare de toate zilele – «DREPTATEA» –

Finalul scrisorii lui Branisce mi se pare mai puțin relevant – cel puțin ca referire la *istoria* presei – el bătând locuri comune, dar totuși dând seama de mentalitatea *intelligenților* ardeleni și bănățani, surprinși de patima luptelor politice „fratricide” din România Mare, după relativa unitate anterioară din mișcarea națională (deși fuseseră fracturi și acolo, vezi episoadele Mangra, „tinerii oțeliți” ș.a.). Făcând apologia „bunului popor” (văzut aproape ca blândul sălbatec în secolul al XVIII-lea), Branisce se pronunță contra demagogiei și sfadei (cu un bănățenism, *potcă!*), rolul elitei fiind, în bună tradiție post luministă, acela de a lumina, educa și călăuzi nația.

Scrisoarea rămâne însă interesantă mai ales în pasajele cu referire la trecutul presei naționale din Banat, pentru ceea ce am reprodus-o și comentat-o, adăugându-i un pasaj din cea a lui Gașpar către Dăianu. Ambele pot fi recuperate din gazetă și inserate corpusului de corespondență al lui Branisce, respectiv al lui Gașpar, dacă acela s-ar iniția. De alt fel procedeul a fost uzitat în editarea corespondenței lui Branisce: „Am preluat și scrisori apărute în «Drapelul», valoroase mai ales pentru locurile de unde veneau.”⁶³

În final mai doresc doar să remarc cât de consubstanțiali sufletește erau acești oameni de înaltă statură morală și cu operă variată fiecare, *aere perennius*.

Când Valeriu Branisce, căruia a doua reclusiune i-a afectat mult sănătatea (trăind și cu spaima posibilei condamnări la moarte) s-a stins prematur în 1 ianuarie 1928, Mihail Gașpar i-a evocat în termeni simțiți personalitatea, evidențiindu-i însemnatele merite culturale și sociale, între care gazetăria militantă pe primul loc⁶⁴. Unele episoade erau relatări *de visu*, ale martorului (care se pomenește la persoana a treia).

În 27 noiembrie al anului următor avea să-și urmeze, intempestiv, mentorul într-ale gazetăriei.

⁶³ Gheorghe Iancu, *Notă asupra ediției*, în Valeriu Braniște [sic], *Corespondență*, vol. IV, 1911-1918, red. Gheorghe Iancu, ed. Gheorghe Iancu, Valeria Căliman, Stelian Mândruț, Cluj, (2001), 13. Personal am indicat d-lui Dr. Stelian Mândruț coordonatele scrisorii pentru eventuala publicare într-un volum viitor.

⁶⁴ [Mihail Gașpar,] Dr. Valeriu Braniște. *Drum Nou*, VI, nr. 2 din 8 ianuarie, (1928), I. Articolul (necrolog) nu este semnat, dar conținutul și stilul îl indică autor pe Gașpar, ca și grafia *Braniște* a numelui dispărutului care, el, se scria numai *Branisce*.

avându-l pe Dl. Rosner paginator de foaie și în curs de un an am ajuns cu 72 procese politice pe cap, cari m'au aruncat pe 2 ani în temniță și au sugrumat cu încetul foaia după o luptă frumoasă, dusă cu avânt și cu o credință, care nu s'a dovedit deșartă. Și când am plecat să-mi fac osânda, mi-a scos Rosner foaia cu capul tipărit în trei color românesc – pe acea vreme poliția nu silia oamenii să arboreze mândrul nostru trei color, ci î-i punea la dubă dacă cutezau să o facă! – publicând dealungul paginei întâi o poezie de prea-mărire la adresa mea, cu dorul fierbinte să ne revedem cât mai curând în bine, veseli de muncă și de jertfă.

Și iată ne revedem!

Erau alte vremi, mai grele, mai urâte dar parcă oamenii erau mai frumoși. Sufletele erau mai curate, cu mai multă credință în oameni, gândurile erau mai senine, inimile mai deschise, sufletele mai înălțate. Dorul de luptă și pofta de jertfă ne unia!

Ne-om fi ciorovăit și pe acele vremuri, căci oameni eram și nimic omenesc nu era străin de noi, dar... ne-am înțeles în dor și gând și una am fost la fapte.

Pornești pe drum nou. Te voi întovărăși pentru că nu mă pot lăpăda de tovarășii din trecut cu cari am concrescut sufletește.

În cele politice, de partid, poate ne deosebim astăzi, cum ne deosebim mulți, cari odinioară înaintam pe aceeași brazdă. Dar câtă vreme ții la cele ce spui în profesiunea de credință din fruntea foi – și sunt convins că vei ține! – mă vei avea alături pentru că avem datorii mari de împlinit față de părintele nostru: față de poporul nostru, față de plugariul și muncitorul român. Dacă baronul și groful se mândrește cu înaintașii lui, trebuie să fim și noi mândri de înaintașii noștri: de țărani români, ai căror fii și nepoți suntem! Și trebuie să ne facem datoria față de cei de astăzi și de mâine. Trebuie să-i ferim de cele rele și să-i învățăm cele bune. Trebuie să le luminăm mintea, să le încălzim inima și avântăm sufletul. N'avem voie să-i lăsăm pradă păcătoasei demagogii, care a ajuns astăzi la modă și trebuie să combatem demagogia ori de unde ar veni și în ori-ce scop s'ar ... face. Poporul este bun, e treaz, muncitor, cumpătat și cu judecată dreaptă. Dar are trebuință nu numai de hrană trupească, ci și de hrană sufletească. Mai ales în zilele noastre, când mulți dați de potcă, caută să trăiască din prostirea altora. Noi simțem datori a ne feri poporul de cei-ce umblă să-l amețească cu vorbe mari și să-l ducă la pierzare cu făgădueli fără toartă... Noi trebuie să dăm poporului hrană sănătoasă: Să-i spunem lucrurile așa cum sunt, să-l luminăm și învățăm, arătându-i căile adevărate și drumul bun de înaintare.

Datorim cu aceasta părinților noștri și dacă nici nu toți din cei de față ne vor înțelege, de sigur ne vor fi recunoscători urmașii, cari văzând urmele, vor ști deosebi grâul din neghină.

În munca aceasta cinstită mă ai alături de D-Ta.

Fie în ceas bun!

LUGOJ 4 Iulie 1923

Dr. Valeriu Branisce [sic]

(*Drum Nou*, I, nr. 3 din 15 iulie 1923, p. 1)

L'HISTOIRE DE LA PRESSE DANS UNE LETTRE

– Valeriu Branisce à Mihail Gașpar –

Résumé

Le 1er juillet 1923 parut à Bocșa, bourgade du Banat roumain, l'hebdomadaire *Drum Nou* (*Voie Nouvelle*) édité par Mihail Gașpar, archiprêtre, mais aussi écrivain, ancien journaliste et homme politique. Dans son programme il exigeait l'union des efforts envers le développement économique et le progrès culturel et se prononçait contre les luttes politiques stériles.

Ces desiderata furent appréciés par Valeriu Branisce, ancien militant national et journaliste. Dans une lettre adressée à Mihail Gașpar, publiée dans le 3me numéro de la gazette, cela évoquait leur travail commun, pendant que Gașpar fut collaborateur et puis rédacteur au *Drapelul* (*Le Drapeau*) de Logoș, fondé par Branisce en 1901. Comme à ceci, qui fut condamné à deux ans de prison en 1895, dès qu'il était rédacteur en chef à *Dreptatea* (*La Justice*) de Timișoara, la tenue nationale radicale de Gașpar lui valait 10 mois de prison en 1907, à côté de deux autres collaborateurs du *Drapelul*, Stefan Petrovici et Corneliu Jurca. Le retour à Logoș du Gașpar fut un véritable triomphe, une grande manifestation d'adhésion des bourgeois, comme se souvenait Branisce et comme le reportage de l'époque paru en *Drapelul* le prouve. Ainsi, cette lettre dans laquelle Branisce exprime l'appui pour l'entreprise de M. Gașpar se constitue en brève histoire de la presse roumaine d'avant la Grand Guerre (quand Branisce fut arrêté la seconde fois et Gașpar aida la parution de *Drapelul*) et l'Union de la Transylvanie et d'une partie de Banat avec la Roumanie.